

A „Nagy Év” távlatai és lehetőségei

*Hermann Róbert: A rendszerváltástól a megtorlásig. Tanulmányok az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetéről. Line Design kiadó, '48as KönyvTár sorozat, Budapest, 2020.
282 oldal*

Új tanulmánykötettel jelentkezett Hermann Róbert, az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc elismert kutatója. A nagy előd, a 2019-es évben elhunyt Urbán Aladár emlékének szentelt munka tíz nagy tanulmányban fogja át a „Nagy év” történéseit a kezdetektől egészen a megtorlásig. A szerző ezúttal nem a hadtörténeti vonatkozásokra koncentrálna, hanem elsősorban 1848–1849 nagy kérdéseit, illetve kevésbé ismert problémáit igyekszik közérthető formában a nagyközönség elé tárni, noha közben nem szakad el teljesen a hadi eseményektől sem. E tanulmányok ugyan már korábban megjelentek különböző kiadványokban, de „felfrissítve” és egymás mellé helyezve a forradalom és szabadságharc eseményeit egészen más szempontból világítják meg.

A kötet céljait, tartalmát, illetve szerkesztési elveit ismertető bevezető után az első tanulmány rögtön jelentős kérdéssel, 1848–1849 távlataival foglalkozik. Szinte már közhelyszámba megy, hogy a magyar '48-cal foglalkozó történész más korszakot kutató kollegáitól általában megkapja: „Mit tudtok annyit rágódni azon a másfél éven? Nincsenek is távlatai.” Az persze egyértelmű, hogy e rövid időszak egy folyamat része, amely lényegében a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával kezdődött, és I. Ferenc József osztrák császár magyar királlyá való koronázásával zárult. A szerző azonban nem elégszik meg ezzel a magyarázattal, hanem a hosszú távon ható európai összefüggésekbe igyekszik helyezni az eseményeket. A forradalom két (1848. március–április 11.; április

11. – szeptember 11.), illetve a szabadságharc két (1848. szeptember 11. – 1849. április 14.; április 14. – október 4.) szakasza ugyanis egyaránt bővelkedett európai összefüggésekben is fontos történésekben. A forradalom első szakasza hozta meg a rég várt áttörést, amely lehetővé tette a modern polgári állammodell kiépítését, majd konszolidációját. Az utóbbira már a második szakaszban került sor, és ha minden társadalmi réteg és nemzetiség összes problémáját nem is sikerült „egy csapásra” megoldani a „rendszerváltással”, a többség felsorakozott az új berendezkedés mögött. Ezt tette lehetővé a szabadságharc megvívását, amelynek első szakaszában végül is sikerült a felülemelkedni, amit az is jelez, hogy a második szakaszban az Osztrák Császárság a háború lezárására egy másik nagyhatalom, az Orosz Birodalom fegyveres erejét kényszerült igénybe venni. Ezzel pedig lényegében elismerte gyengeségét, és mintegy előre „jelezte” a kiegyezés elkerülhetetlenségét, saját eredeti elképzelésének kudarcát. Mindez persze az európai politikára is hatással volt, és noha az önálló magyar állam külföldi elismerést végül nem kapott, de az ország „quasi” újra felkerült a térképre. A tanulmányt a Kossuth–Széchenyi alternatíva értékelése zárja, amelyről a szerző egyértelműen megállapítja, hogy a két politikus céljaiban valójában nem volt eltérés, és 1848 folyamán Széchenyi többször is elismerte Kossuth igazságát.

A második tanulmány egy újabb közhiedelemmel veszi fel a harcot, miszerint a '48-as alkotmányozás „összecsapott” munka lett volna, ami számos hiányossággal küszködött. A fejezetből azonban kiderül, hogy bár a chartális alkotmányozásra több próbálkozás ellenére valóban nem került sor a korban, ám az áprilisi törvénycikkek a felelős kormány, a hadügyek, a törvényhozás, az államfői hatalom, az államegység, valamint a

társadalmi és gazdasági téren olyan mértékben hoztak változást, hogy az ország lényegében átlépett a polgári korba. Az így létrehozott „ideiglenes magyar alkotmány” pedig jóval több kérdést oldott meg, mint amennyit lezáratlanul hagyott (például a birodalommal kapcsolatos „közös ügyek”, a nemzeti-ségi kérdés, a paraszt- és földkérdés teljes rendezése, valamint a céhek ügye), és sokkal stabilabbnak is bizonyult, mint a Lajtán túli osztrák alkotmányok.

A harmadik tanulmány azt a „faramuci” helyzetet elemzi, miszerint 1848–1849-ben az osztrák császár háborúzott a magyar királlyal, noha e kettő ugyanaz a személy volt. A szerző érzékletesen mutatja be a birodalom két felét vezető politikusok álláspontját a kérdésben a kezdetektől a küzdelem végéig, és megállapítja, hogy noha a magyar fél először tisztán perszonáluniós álláspontra helyezkedett, fokozatosan egyre több terhet lett volna hajlandó átvállalni a birodalom fenntartása céljából. Ugyanakkor a Lajtán túl eleve csak a birodalmi (azaz a saját) érdek számított, aminek mindent alá akartak rendelni, ezért az áprilisi törvényeket csak ideiglenes engedménynek tekintették, amelyet idővel úgyis felszámolnak majd. Ez az álláspont pedig a későbbiekben sem változott. Így a háborúért és a kiegyezés közel két évtizeddel való elcsúszásáért nem a törvényességhez a végtelékig ragaszkodó „magyar lázadók”, hanem inkább a saját, nyers hatalmi elképzeléseiket kergető, azokat minden eszközzel megvalósítani akaró cs. kir. politikusi, illetve katonai gárda, valamint az őket támogató, ún. „polgári” Ausztria a felelős.

A negyedik tanulmány egyrészt az 1848-as rendszerváltást, másrészt az 1849-es számonkérést boncolgatja. A tanulmány első része az új, polgári hatalom kiépülését mutatja be részletesen a központi és a hadügyi igazgatás, valamint az önkormányzatok szempontjából, és megállapítja, hogy az új vezetés egyáltalán nem indított „boszorkányüldözést” a kamarillát korábban kiszolgáló szervezetek, illetve személyek ellen. Sőt, aki a polgári érában is tovább akarta szolgálni a

magyar államot, az általában maradhatott; csak a főispáni karban került sor jelentősebb személycserékre, de itt a Bécs iránt leginkább elkötelezett személyektől is az önkéntes háttérbe vonulást, a lemondást várták csak el. Ezzel szöges ellentétben állt az 1849-es cs. kir. számonkérés, melynek alapkoncepciója szerint lényegében mindenki büntethető volt, aki csak engedelmeskedett a magyar vezetésnek. A szerző e részben előbb a megtorlás jogi megalapozását ismerteti, amiben az Ausztriához végsőkéig hű magyar konzervatívok egy része lelkesen közreműködött, majd annak megvalósulását a különböző politikusi csoportok és a katonák viszonylatában. A záró elemzésben pedig megjegyzi, hogy a megtorlás igazi célját nem érte el, és csak növelte a megszállók elutasíthatóságát.

Az ötödik tanulmány a magyar fél és a nemzetiségek 1848–1849-es konfliktusát elemzi. Noha a magyar politikusi gárda bízott abban, hogy a polgári egyenlőség előnyei a magyarországi nemzetiségek együttműködését is biztosítják, végül csalódnuk kellett. Hermann Róbert itt előbb a szlovák, ezt követően a horvát, a szerb, végül pedig a román mozgalmak kibontakozását, céljait, majd a magyar oldallal vívott fegyveres konfliktusait mutatja be, mindkét fél hibáira és atrocitásaira is kitérve. Megismerhető, hogy miért nem tudott a szlovák mozgalom tömeges méreteket ölteni, miért nem elégedtek meg a horvátok a perszonálunióval, miért valószínűtlen a szerbek által terjesztett „magyar hadüzenet” sztorija, és miért hamis a háború végén a román veszteségekről készített kimutatás. Összeségében megállapítható, hogy míg a magyar fél végül eljutott a nemzetiségekkel való kiegyezés és törvény gondolatáig, addig a nemzetiségi vezetők többsége megmaradt az önálló, „etnikailag tiszta” terület eszméjénél.

A hatodik tanulmány az 1848 tavaszán és nyarán Magyarországon kibontakozó antiszemita mozgalmakat vizsgálja. A szerző előbb bemutatja, hogyan haladt előre az emancipáció folyamata 1848 előtt, és mi volt

az új polgári vezetés elképzelése a hazai zsidósággal kapcsolatban. Ezt követi az események leírása, amelyek kiváltó oka elsősorban a birodalmat sújtó, több éve tartó pénzügyi és gazdasági válság, illetve ezek következményei voltak. Míg a „kravál” első, márciusi hulláma a szabad királyi, illetve mezővárosokban volt erősebb, addig a második, április–májusi felvonás inkább vidéken, elsősorban Északnyugat–Magyarországon okozott súlyos károkat. Noha a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány 1848. április 3-i körlevele, illetve a kinevezett királyi biztosok határozott fellépése, valamint a katonaság, illetve a nemzetőrség bevetése végül is lecsillapította a kedélyeket, a zsidóság tervezett polgári és vallási emancipációja a helyzetre való tekintettel elmaradt: arra csak a szabadságharc végén került sor.

A hetedik és nyolcadik tanulmány a magyar polgári, illetve katonai hírszerzés 1848–1849-es történetével foglalkozik. A két „tevékenység” összevetése már csak azért is érdekes, mivel a közös gyökerek ellenére a magyar oldalon csak az előbbi esetben sikerült a belügyminisztérium rendőri osztályán, majd az Országos Rendőri és Postaosztály kebelén belül egy központosított, hierarchikus szervezetet létrehozni kiterjedt ügynökhálózattal. A katonai hírszerzés ellenben jobbra az *ad hoc* módon alkalmazott, részben megbízhatatlan kémek bevetésére, illetve a különböző utazóktól szerzett hírek összegyűjtésére korlátozódott. Hermann Róbert mindkét szervezet működésére számos jó, illetve rossz példát idéz, és az ügynökök közül négy fő pályafutását, valamint tevékenységét is ismerteti.

A kilencedik tanulmány egy igencsak érdekes gondolatkísérlet, amely eljátszik azzal a lehetőséggel, hogy mi történhetett volna, ha 1849 nyarán elmarad a magyarországi orosz invázió. Noha a „mi lett volna, ha” kérdés némileg történelmietlen, ám egy korban a lehetséges alternatívák számbavétele minden történész számára elengedhetetlen feladat. Hermann Róbert hipotézise egyrészt arra a feltételezésre épül, hogy IV. Frigyes

Vilmos porosz király 1849 tavaszán elfogadja az egységes Németország neki felajánlott koronáját, ezért az addigi porosz–német–dán háború kibővül I. Miklós cár hadüzenetével, aki mindig is a német egység ellenfele volt. Másrészt pedig arra a feltételezésre, hogy a novarai győzelem után a bécsi udvar nem hallgat az itáliai cs. kir. hadsereg parancsnoka, Josef Radetzky tábornagy enyhe fegyverszüneti feltételeket ajánló tanácsára, és Piemont megszállására utasítja az agg hadvezért, ami kiváltja Franciaország fegyveres beavatkozását az olasz oldalon. Az így kialakult helyzetben a szövetségesek és nagyobb tartalékok nélkül maradó, az államcsőd által is fenyegetett Ausztria aligha tudott volna győzedelmeskedni Magyarországon, ami már 1849 végén elhozhatta volna a kiegyezést, megtakarítva jó két évtizednyi tévutat a birodalmi vezetésnek. A fenti lehetőségek megvalósulására valóban volt esély; a szerző a valós erőviszonyokra alapozva igencsak érzékletesen adja elő az 1849. évi nyári hadjárat „újragondolt” történetét. Szinte sajnálja az ember, hogy mégsem így alakult...

A kötet tizedik, utolsó tanulmánya az 1849–1850. évi kivégzések történetét mutatja be. Itt előbb arról értesülünk, hogy a forrásadottságok miatt a kivégzettek pontos névsorával még mindig nem rendelkezünk, majd a szerző előbb a kivégzések „eszmei” indoklásával, majd a megtorlás gépezetének felépítésével ismerteti meg bennünket. Ezt követi a kivégzések fajtáinak (a helyszíni, a rögtönítélő törvényszékek, illetve a hadbíróságok által elítéltek) bemutatása, amelyek közül valószínűleg az utóbbi követelte a legtöbb áldozatot. A tanulmányt a megtorlás mérlegének megvonása zárja, ahol Hermann Róbert megállapítja, hogy noha európai viszonylatban a franciaországi, a birodalmon belül pedig az észak-itáliai területeken végrehajtott megtorlás számarányában meghaladta a magyarországit, ám a hazai társadalom számára ez így is óriási sokkot jelentett; célja pedig az elrettentés és a magyar politikai, illetve katonai elit megtörése, lehetőség szerinti fizikai megsemmisítése volt.

A színvonalas, számos képpel és grafikával díszített, igényes kiadású munkát egy bibliográfiának is beillő rövidítésjegyzék, a tanulmányok első megjelenési helyének listája, illetve név-, helynév- és tárgymutató zárja.

A kiadványban, mint minden munkában, előfordulnak betű- és nyomdahibák, elírások, valamint kisebb tévedések is. Az 1848. évi pesti népképviselői országgyűlés megnyitására július 5-én és nem 4-én került sor (4., illetve 143. old.). A 27. oldal 15. lábjegyzetében az „1954” évszám kétszer szerepel. A *Von der Revolution zur Reaktion* című kiadvány 2005-ben és nem 2007-ben jelent meg (44. old. 14. lábjegyzet). A 69. oldal 80. lábjegyzetében a „hivatalos” szó kétszer szerepel. A „szelíd szelőcskének tűntek” mondatrészből az utóbbi szó kimaradt, ami kissé értelemzavaró (126. old.). A 133. oldalon a 123. lábjegyzet vége szemlátomást átcsúszott a 124. lábjegyzet elejébe. A 161. oldal 1. lábjegyzetében a „Karton” szó kétszer szerepel. A 171. oldalon „az Osztrák Császárság bi-

rodalom” mondatrész helyesen inkább „az Osztrák Császárság mint birodalom” lenne. A 192. oldal 44. lábjegyzetében szereplő április 19-i dátum helyesen április 29. A 227. oldalon a „Bona 1998–1999. I–III.” rövidítés feloldásánál a II. (H–Q), illetve a III. (R–Zs) kötetek feloldása elmaradt. A 238. oldalon egy munka rövidítése (Hermann 1995/c.) kronológiai szempontból rossz helyen került felsorolásra, míg a Hermann 1999/b. rövidítés két munkát is jelöl (236. old. – Az abrudbányai tragédia, 1849., illetve 238. old. – A csornai ütközet és okmánytára, 1849. június 13.).

A fenti néhány hibától függetlenül a recenzens csak ajánlhatja ezt a munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc mélységeivel és magasságaival egyaránt.

KEMÉNY KRISZTIÁN